

Вигадане ім'я невигаданій долі

Забіг у двір біля рідної хати з надією знову побачити свою сім'ю. Батьківське подвір'я зустріло тишею. Кілька годин спостерігав за обійстям, чекаючи, доки брат виведе корову на пашу, та цього так і не трапилося. Серце шалено забилося, в голові промайнули тривожні думки. Через хвилювання за життя найближчих людей утратив пильність... і раптом: «Стій! Руки вгору!». Кілька озброєних військових схопили й завели до хати. Там побачив батька, та всіма силами вдавав, що не знає його. На запитання назватися, відповів перше, що спало на думку: «Степан Бакунець». Так почалася нова сторінка життя Олександра ШМАЛЮХА – вояка Української повстанської армії.

На початку війни неподалік села Тинне, на хуторі Нетуша оселилася родина Сидора та Федори Шмалюхів. Було в них п'ятеро дітей. У їхній хаті восени 1942 року відкрили школу вишколу для підготовки старшин. Навчали у два тури по 40 чоловік під керівництвом Дубового, Самсона та Бористена. Заняття проводили безперервно: вдень – теоретичні уроки на соломі попід стінами хатини, а вночі – бойові на лузі, де вони пізнавали військову справу. Навчання тривало 40 днів. І ніхто нікого не запитував справжнє ім'я та місце народження, кожному давали псевдо, на яке він і мав відгукуватися.

Повстанці були надзвичайно обережними, тому жителі найближчих сіл не здогадувалися, що відбувається на хуторі Нетуша, який вояки прозвали Холодним Яром. Прилеглу територію цієї місцевості охороняли вартові, а коли помічали, що хтось наближається до хатини, швидко зникали, незнайомця ж зустрічав господар. Сидор заводив розмову з подорожнім і, дізнавшись у якому напрямкові той поспішає, казав, що він саме туди й збирається їхати, тому може підвезти, що згодом і робив.

Вишкіл тривав без канікул і вихідних з жовтня 1942 року по січень 1943-го. Все важче було маскуватися, бо тривала війна, лісами блукали партизани. Тому заняття у школі мали припинити. 19 січня з останніми учнями Холодного Яру вирішив піти й найстарший син господаря – Олександр. Він був зовсім юним шістнадцятилітнім хлопцем, тому батько не хотів відпускати свого первінца, бо вважав його ще малим для таких справ. Але перший сотенний Коробка, в минулому Григорій Перегійняк, узяв Сашка під своє крило. Тоді юнак і отримав свій перший псевдонім Качан, а згодом при переєстрації - Грушка. Ось так рано вступив у доросле, до того ж військове життя звичайний хлопчина,

який наперекір усім випробуванням завжди виношував у своєму серці віру у вільну Україну.

Перша сутичка за участю Олександра відбулася у городецькому лісі, де вояки УПА забрали у фашистів награбоване й віддали в сусіднє село. Та його мешканці були такими наляканими, що відмовилися взяти трофеї собі. Повстанці постійно рухалися лісами, добували в боях з ворогом їжу і зброю, яких не вистачало, бо до загону постійно приєднувалися нові люди. Було надзвичайно важко. Взуття швидко зношувалося, восени заважали проливні дощі, взимку дошкуляли люті морози, навесні – багнюка, та ще й валянки через талий сніг перетворювалися на мокре й важке шмаття. Тоді роззувалися і йшли босоніж. У важких смертельних сутичках втрачали друзів, відпочинок був лише омріяною казкою, але ні на мить Сашко не жалів про своє рішення.

Зима 1943-1944 років стала найбільшим випробуванням для вояків УПА, бо в їхні загони почало прокрадатися замасковане зло, яке вбивало побратимів і сіяло настрої недовіри. Справа в тім, що повстанці добре орієнтувалися в лісі: знали там кожні дерево й кущ, а стежини були тільки для них відомим лабіринтом. Вороги не справлялися в боротьбі з воїнами повстанської армії, тому почали засилати до них своїх агентів. Ті грали роль справжніх патріотів, керуючи загонами, знищували УПА зсередини. Почалася паніка і, доки розбиралися, померла не одна людина.

Навесні 1944 року біля села Рудня Рокитнівського району зав'язався кровопролитний бій, під час якого тисячі вояків під командуванням Яреми перемогли ворогів. Згодом армія повстанців поповнилася іще двома тисячами воїнів, але після тяжкої битви вони вирішили розбитися на сотні. Олександр потрапив у групу під головуванням Пашенка, яка попрямувала в напрямку Тинного. Загін зупинився на відпочинок недалеко від маленької Батьківщини Олександра, тому й вирішив провідати рідних. Відпросився в командира, здав зброю і вирушив у напрямку хутора. Там його й арештували. І з цього часу став Олександр Шмалюх Степаном Бакунцем. На допиті казав, що шукав коня, але йому ніхто не вірив. На все життя запам'ятав рябе від віспи обличчя капітана, який його допитував. Важким гострим предметом той ударив по голові вже Степана й розсік її. Бив, але так нічого й не дізнався.

Колючий дріт вривався у шкіру рук щоразу, коли вели на допит, де тіло безжально шматували кулаками й усім, що підверталось під руку. Та загартована душа повстанця не зламалася. Він продовжував мовчати заради родини й побратимів. У Клесові в приміщенні, де тримали в'язнів, чоловік зустрів знайомого, який служив із воїном УПА в одному загоні, а потім зрадив, перейшов на бік ворога. Називали його Кулею, походив із села Вири, був кухарем у загоні Яреми. Зрадник теж упізнав Степана, тому вирішив знищити свідка свого ганебного вчинку. Але йому й двом співкамерникам не вдалося цього зробити: бійку відвернули чоловіки, що були біля повстанця. Згадує Степан Сидорович, що разом з ними тоді сидів хлопчик із Селища. Його арештували, щоб змусити брата, який воював у лавах УПА, здатися. Мама принесла малому їжі, але вартові забрали все собі. Побачивши цю несправедливість, Степан почав вимагати повернути дитині мамину передачу. Але охоронець за це безжально його побив.

Через місяць молодий патріот опинився в засланні в Казахстані, у місті Алма-Ату, там їх готували до відправки на фронт. Через декілька днів перевели у в'язницю, де продовжували катувати. Зрадник Куля вкотре проявив своє ество й доніс, що хлопець - воїн УПА. Минуло сорок днів і Степана повезли на роботу до міста Актюбінськ, де будували теплову електростанцію. Табір налічував 36 тисяч в'язнів. Ті, хто був у засланні тривалий час, учили прибулих виживати у складних умовах. Вони й розказали, як усе почалося. Перших в'язнів висадили в степу, дали лопати й кирки. Тяжкі природні умови косили одного за одним і доля лишала живими тільки найвитриваліших. З Рівного сюди доправили 950 людей, серед яких була переважно інтелігенція, а також активісти ОУН-УПА. Вчителі, вчені, священники вмирали просто на очах. Загалом у таборі з 36 тисяч прибулих залишилося в живих тільки 6 тисяч. Найслабших 3 тисячі завезли до

Челябінська, де будували «Байкал-строй». Поселили в землянках. До роботи добиратися було далеко, тому люди гинули прямо на дорозі.

Через два роки Степан опинився на Колимі. Досі пам'ятає свій номер і серію табірної справи, який був у кожного в'язня на спецодязі, - Г-806. Знущалися з них по-звірському, за найменшу провину катували й кидали в карцер. Та чотири роки заслання все-одно не зломали душу патріота.

24 квітня 1952 року багатьох українців, у тому числі й Степана Сидоровича, звільнили, але табір їм покидати не дозволяли, і першого числа кожного місяця вони приходили до комендатури підтверджувати свою присутність. Поселили їх у селищі Золоті Приски імені Тимошенка, та все-одно жили під наглядом КДБ. Там Степан одружився з дівчиною з рідного краю, яка вже десять років перебувала на засланні. Заробляли на життя добуваючи золото. А вже через два роки їх повністю звільнили, й подружжя відправилося на Батьківщину. Та до болю знайомі місця зустріли Степана вороже. Декілька років його вважали мертвим. Селяни порадили поїхати якнайдалі, бо у списках живих Олександра Шмалюха вже не було. Ось так він і опинився з дружиною в селі Кураш Дубровицького району. Довгий час тут і не підозрювали, що Степан Бакунець живе під чужим іменем.

З однієї каторги доля перекинула повстанця на іншу. Робота в колгоспі з рання до пізнього вечора не додавала, а ще більше забирала й так втрачене за роки заслання здоров'я. Пам'ятає Степан Сидорович, як у 1967-ому пошили з дружиною прапор, вона ще й вишила тризуб. І зберігали це багатство у спеціально зробленій трубі із дерева. А взагалі колишній учасник битв може розповісти не одну цікаву, але трагічну історію. Вислухавши все, важко не здивуватися з тої витримки та гарту, що й досі присутні в душі ветерана. Знайома його свідомість і з тисячами мертвих тіл, яких довелося набачитися, на превеликий жаль, ще більше в таборах, ніж під час війни. Сам не раз прощався з білим світом, та доля вберегла Степана Сидоровича. Напевно, за його серце, пройняте любов'ю до рідної землі, аби став прикладом істинного патріотизму. Для того, щоб передати справжню історію України наступним поколінням. Я й сама нещодавно мала змогу доторкнутися до білих плям історії нашої держави. Бо коли в інституті вивчали тему, присвячену УПА, то викладачка дала завдання знайти розсекречені архіви, що стосуються діяльності цієї організації. І проблеми з цим не виникло. Кожен, хто прагнув більше знати про реальних героїв, погортав старі аркуші паперу, де були зафіксовані справжні діяння українських патріотів і злочинні дії з боку НКВД. Багато істориків, серед яких і відомий не лише на теренах нашої країни Володимир Сергійчук, подбали про те, щоб ці документи зміг прочитати не тільки житель Києва, але й кожен мешканець України. Науковці видали книги, в яких подали нову, без клейма «засекречено», інформацію про українських повстанців. Напевно, вже все-таки час розібратися у всьому й розсіяти навколо кожного з нас той туман, що замулював очі впродовж багатьох поколінь. Ми маємо свою державу, свою справжню історію і своїх теж справжніх героїв. І це треба цінувати в першу чергу, і так треба жити...

А Степан Бакунець досі мешкає в Кураші. Його дружину кілька років тому прийняв у свої обійми Господь. Та дякувати Богові, вона ще побачила Україну незалежною. Початок дев'яностих став для повстанця другим народженням. Разом із Українською державою відродився й він. Нагородили героя двома медалями за участь у бою із німцями при визволенні Володимирця у 1943 році. Бере він участь у багатьох заходах, присвячених діяльності УПА. З такими ж патріотами, як сам, упорядкували могилу полеглих воїнів повстанської армії на горі біля села Бережниця Дубровицького району. Поставили там хрест, а в 1991 році її освятив священник. Колишній воїн часто туди навідується, доглядає за місцем, де лежать полегли побратими. А кожного року у День Незалежності України біля поховання збираються однодумці-патріоти й вшановують людей, які присвятили свої життя Батьківщині. Ще президент Ющенко мав за честь потиснути дідусеві Бакунцю

руку. Та й багато істориків досі навідуються до Степана Сидоровича, як до свідка подій, що відбувалися колись на нашій землі.

Трапляються й прикрі історії. Цього літа «упівця» на запит Генеральної прокуратури Республіки Польща допитали прямо в рідній хаті. Дід Степан свідчив про ліквідацію одним із відділів УПА польської колонії Паросля Володимирецького району і у справі Янової долини Костопільського району, де свого часу поляки приховували радянських партизанів і вбили трьох посланців від повстанців. Тим часом, за інформацією організації «Поліська Січ», підставою для таких слідчих дій стали висновки польського історика Гжегожа Мотики, який звинувачує відділ УПА Григорія Перегійняка-Коробки в ліквідації польської колонії. Очевидно, мотивація такого кроку знову лежить у площині історичної пам'яті, що стала інструментом політичної мобілізації. З цього приводу українські історики зауважили про наближення 2013 року, а з ним — і сімдесятих роковин українсько-польського конфлікту на Волині 1943-го. Десять років тому польські патріоти відповіли на шістдесяті роковини працею Семашків, котра своїм змістом викликала здивування не лише серед громадськості, а й у наукових колах. Ця робота стала класичним прикладом польського прочитання подій минулого, містить велику кількість неточностей і перекручень, коли бажане видають за дійсне. Внесок дослідника із Любліна Гжегожа Мотики в українсько-польське порозуміння значний. Науковець спромігся відмовитися від низки польських національних стереотипів в оцінюванні подій на Волині у 1940-х роках. Однак і він пропонує візію з «польської дзвіниці», хоча в різних інтерв'ю заявляв про необхідність об'єктивного дослідження проблеми. У зв'язку з цим варто нагадати, що ще в липні 2003 року президент України Леонід Кучма та президент Республіки Польща Олександр Квасневський підписали спільну заяву «Про примирення - в 60 річницю трагічних подій на Волині», у якій застерігали від того, що сьогодні діється в Польщі: «Ми вважаємо, що конфлікти минулого не можуть перекреслити те, що впродовж століть поєднує Україну й Польщу. З цього місця, трагічно вписаного в історію обох народів, ми звертаємося із закликом зробити ще тіснішими зв'язки, які нас поєднують, усвідомлюючи, що кожен, хто ці зв'язки намагається розірвати, діє не тільки проти іншого народу, але також і проти власного». Як бачимо, слів президентів у Польщі не почули.

До діда Бакунця доки знову не навідувалися представники прокуратури. Маю велику надію, що вони залишать у спокої Степана Сидоровича. Дідусь уже старенький, розміняв восьмий десяток. За його плечима таке життя! Народився він Сашком, покинув домівку зовсім малим і став для побратимів Грушкою, потім доля назвала його Степаном Бакунцем, а роки заслання поставили клеймо – Г-806. Воїн, засланець, померлий, але живий. З вигаданим ім'ям та з невігданою долею...

Антоніна КОРЕНЬ.